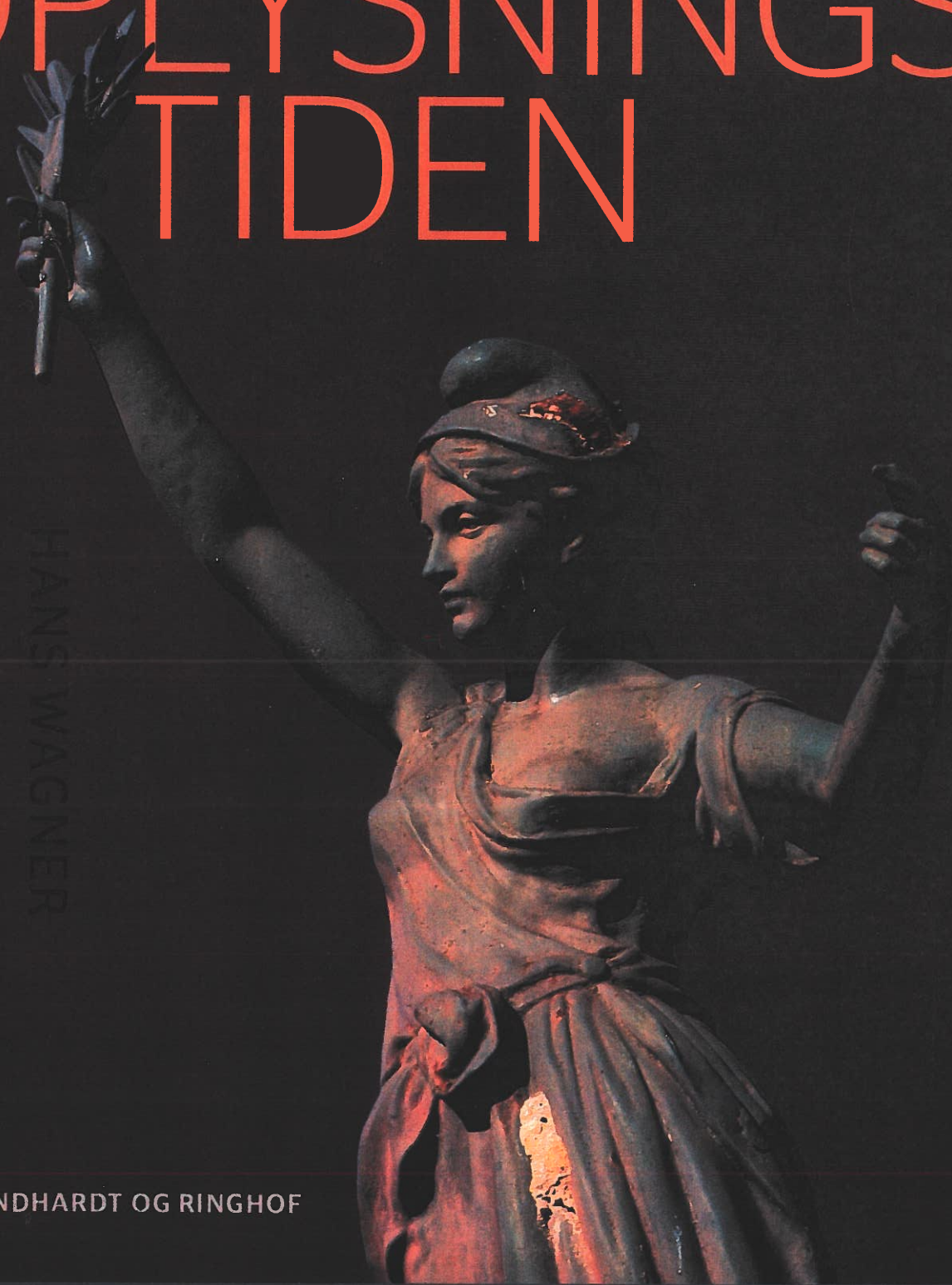

PÅ SPORET AF
OPLYSNINGS
TIDEN

HANS WAGNER

LINDHARDT OG RINGHOF

1

OPLYSNINGS- TIDEN

FORNUFT OG VANVID

Marianne, den unge
kvinde med rød
hue, blev symbol
for den franske
revolution.

Den 10. november 1793 var der fest i Paris. Notre Dame-kirken var pyntet op og dækket med blomster. Over alteret hang et broderet billede af et træ, som skulle symbolisere frihed, lighed og fornuft. Oven over træet kunne man se den røde hue, der var et af revolutionens symboler, og foran træet var der broderet ituslåede kroner og sceptre ved siden af en bibel, der var revet i stykker. Træets rødder groede ud over en jordklode.

Ved siden af alteret stod der ikke statuer af Jomfru Maria, Jesus eller helgener, som der plejer i en katolsk kirke. I stedet var der opstillet en række buster af franske filosoffer, og ved siden af dem brændte en flamme, der blev kaldt "Sandhedens fakkel". Uden på kirkebygningen var hovederne blevet hugget af statuerne langs murene, fordi man fejlagtigt troede, at de forestillede franske konger.

I øvrigt hed bygningen slet ikke Notre Dame-kirken længere. Den var lige blevet omdøbt til "Fornuftens tempel". Og hele den store fest handlede også om at fejre menneskets fornuft. Det skete blandt andet ved, at omkring hundrede unge piger, klædt i hvidt, gik i optog ind i kirken, mens de sang og viftede med egeløv. Bag ved dem kom en kvinde, klædt i rødt, hvidt og blåt og båret af fire mænd. Hun var symbol på friheden.

Som et af festens højdepunkter holdt en af Frankrigs nye politiske ledere, Pierre-Gaspard Chaumette, en energisk tale, hvor han fordømte religion og fanatisme. Fem måneder senere blev den samme Chaumette halshugget, fordi landets politiske ledere mente, at han var en fjende af det franske folk. Der gik ikke lang tid fra hyldesten af fornuften til et vanvid af myrderier.

1. Hvad skete der under "Festen for fornuften"?
2. Hvilke holdninger lå bag de handlinger og symboler, som var en del af festen?
3. Hvad var det nye ved oplysningstiden?
4. Hvad er "fanatisme"?
5. Hvad er en revolution, og hvad gjorde den franske revolution til en revolution?
6. Hvilke positive og negative sider ved oplysningstiden bliver nævnt i teksten?
7. Hvem var Immanuel Kant, og hvad skrev han om i sin artikel "Hvad er oplysning"?

MENS DU LÆSER

"Festen for fornuften". Under revolutionen blev den unge kvinde med rød frygisk hue et frihedssymbol. Hun kaldtes Marianne - en sammentrækning af de to mest almindelige franske kvindenavne.

Pierre-Gaspard Chaumette
(1763-1794).

Den franske revolutions ledere brugte Notre Dame-kirken i Paris til at holde en stor "Fest for fornuften".

Den franske revolution var brudt ud fire år tidligere, i 1789. En revolution udspringer af et dybt ønske om at ændre noget grundlæggende. Og det var lige, hvad der skete. Den franske konge og hans dronning blev henrettet. Frankrig fik nye magthavere, som ønskede at indføre en form for demokrati og troede på menneskerettigheder og fornuft. Men kampen for at lade fornuften regere i Frankrig førte samtidig til, at 40.000 mennesker blev henrettet, og rundt regnet 250.000 blev slået ihjel i borgerkrig. Og revolutionen – hvis mål var at bringe frihed og lighed til hele det franske folk – endte med, at kejser Napoleon tog magten og førte krig i det meste af Europa. På den måde døde yderligere fire millioner mennesker.

Hvad var oplysningstiden?

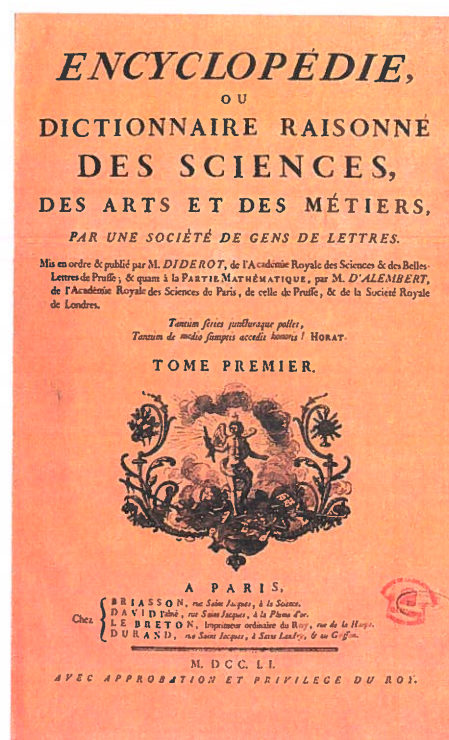
I 1700-tallet sker der en afgørende forandring i menneskers måde at opfatte sig selv og deres liv på. Blandt belæste mennesker i Europa blev det for første gang i historien en udbredt tanke, at guder slet ikke eksisterede.

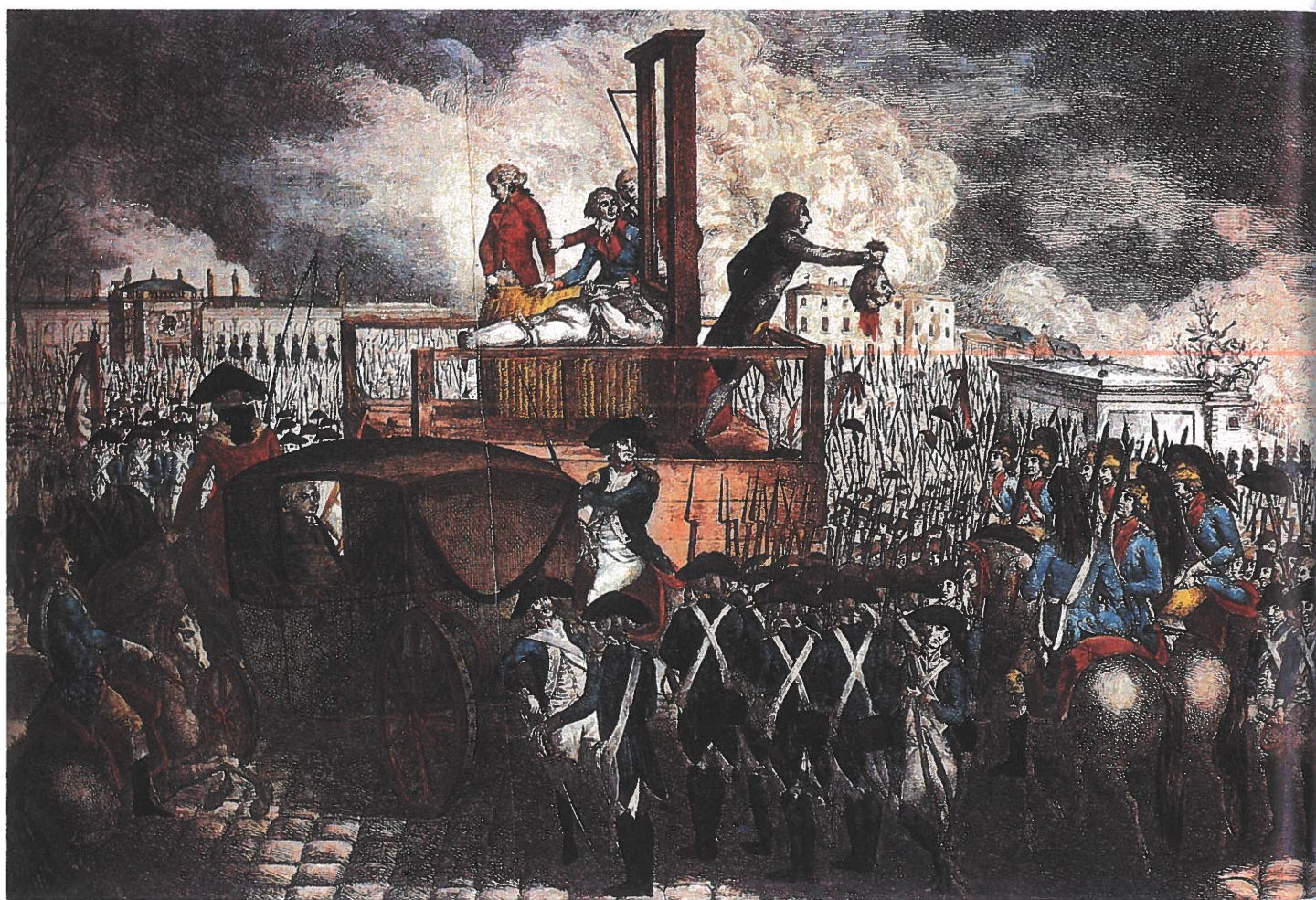
Det var ganske vist ikke nogen ny ide. Den var blevet tænkt allerede i antikkens Grækenland, og i renæssancen havde naturvidenskabsfolk stillet spørgsmål ved, om Bibelens ord skulle forstås bogstaveligt, når det drejede sig om, hvorvidt Solen cirkulerede om Jorden eller omvendt. Men for første gang begyndte en række forfattere og filosoffer at skrive bøger om, at religion var noget, mennesker havde fundet på. Og deres bøger blev læst og diskuteret af endnu flere.

Når nu religionens kritikere mente, at forholdet til Gud ikke var vigtigt i menneskers liv, hvad skulle livet så handle om? Og hvordan skulle mennesker finde svar på alt det, som de gerne ville vide? Svaret på disse spørgsmål var: i denne verden og i dette liv.

Forfattere som Rousseau, Locke og Voltaire skrev om, hvordan mennesker her og nu skulle indrette deres liv og samfundet bedst muligt. For at kunne gøre det skulle mennesket bruge sin fornuft til at skaffe sig

Titelblad fra første bind af *Den store franske encyklopædi*, som udkom 1751. Det var et opslagsværk på hele 28 bind, som med sit store omfang tydeligt viste oplysningstidens ønske om at samle og udbrede viden.

Den franske konge,
Ludvig 16., blev i
1793 henrettet i
guillotinen.

viden, så det kunne træffe de bedst mulige beslutninger og gøre livet så lykkeligt som muligt for så mange som muligt. Uvidenhedens mørke skulle bekæmpes, og mennesket skulle oplyses om, hvordan verden i virkeligheden hang sammen. Derfor er 1700-tallet blevet kaldt *oplysningstiden*.

Når 1700-tallets historie bliver fortalt på den måde, lyder det som en smuk fortælling om, at alting kun blev bedre. Den måde at opfatte historien på kalder vi at have et *progressivt historiesyn*. Men de mange forandringer og nye tanker skabte også mange nye problemer.

Oplysningstiden er en historie om videnskabsfolk, der arbejder hårdt for at blive klogere på verden for at helbrede sygdomme og hjælpe bønder til at dyrke jorden bedre, så de slipper for at sulte. Det er historien om politikere, som vil afskaffe ulighed i samfundet og enevældige magthaveres brutale behandling af befolkningen. Det er historien om, at der bliver bygget skoler i tusindtal, så almindelige mennesker får mulighed for at lære at læse, skaffe sig viden og tage del i samfundet. Men 1700-tallet er også starten på en historie om, hvordan nye magthavere med endnu mere voldelige midler forfølger dem, som er uenige i, hvordan samfundet skal ændres. Det er historien om nationalt sammenhold i befolkningen, men også om, hvordan det sammenhold bliver styrket ved at stå sammen om at føre krig mod andre nationer.

I modsætning til tidligere kæmpede Napoleons soldater ikke bare for Napoleon, men også for Frankrig. Med tiden skulle det vise sig, at *nationalisme* kunne motivere samfund og soldater til at bekæmpe deres fjender i en helt anden grad, end man nogensinde havde set før. Derfor er oplysningstiden ikke kun en fortælling om, hvordan mennesket bruger sin fornuft og videnskabens metoder til at udforske verden. Det er også en fortælling om vanviddet i den franske revolutions massehenrettelser og Napoleonskrigenes mange døde soldater.

Historiesyn: en grundlæggende opfattelse af historien.

Regressivt historiesyn:
den opfattelse, at fortiden var bedre end nutiden.

Progressivt historiesyn:
den opfattelse, at verden har forandret sig til det bedre gennem historien.

TO SLAGS HISTORIESYN

- Ateisme:** En opfattelse af, at religiøse tanker er overflødige og udtryk for en fejlagtig opfattelse af verden, samt at guder ikke eksisterer.
- Enevælde:** Den opfattelse, at kongen har ret til at regere landet stort set uden nogle begrænsninger.
- Fornuft:** Menneskets evne til at tænke og finde ud af, hvordan verden fungerer, og hvordan livet skal leves.
- Oplysning:** At mennesker får viden om, hvordan livet, verden og samfundet i virkeligheden fungerer.
- Pietisme:** En tolkning af kristendommen, som lægger vægt på inderlig tro og høje krav til den kristnes levevis.
- Religionskritik:** Kritisk stillingtagen til religiøse tanker og traditioner.
- Rettigheder:** At mennesket er født med ret til at gøre en række ting, uden at andre blander sig i det: fx at sige sin mening, at eje jord eller genstande samt at tro og tænke, hvad man vil.
- Revolution:** En hurtig og voldsom forandring af fx et samfund.
- Tolerance:** Vilje til at acceptere, at andre mennesker lever livet på en anden måde og har andre holdninger, end man selv har.

BEGREBER FRA OPLYSNINGSTIDEN

Oplysningstidens betydning

Vi kan genfinde oplysningstidens tanker alle mulige steder i verden i dag. Interessen for videnskaben førte til ny viden og ny teknologi, som blev af enorm betydning for 1800-tallets industrialisering. Videnskaben forandrede verden og skabte rigdom og teknologiske muligheder, som ingen dengang havde kunnet forestille sig. Vi er i dag ret enige om, at uddannelse, forskning og nye ideer kan gøre vores liv bedre.

1700-tallets forfattere og filosoffer skrev om demokrati og lighed for loven. Deres ideer om borgernes ligeværd blev siden skrevet ind i både den danske grundlov og mange andre landes grundlove, som stadig gælder i dag og danner rammen om samfund med folkestyre, religionsfrihed, ytringsfrihed og retten til at blive behandlet retfærdigt, hvis man bliver anklaget for at have brudt loven.

I 1700-tallet udvikledes de nye tanker om, at alle borgere i et land lever i et fællesskab, hvor de har de samme rettigheder og pligter. Derfor har de også alle krav på at blive hørt, når det skal besluttes, hvordan samfundet skal styres. Der blev skrevet om liberalisme, konservatisme og socialisme – politiske ideologier, som blev grundlaget for de partier, mange stadig stemmer på i dag.

Men nogle af de samme tanker blev sidenhen grundlaget for nationalisme, fascisme, nazisme og kommunisme. Det var helt andre ideologier, som ikke lagde vægt på det enkelte menneskes frihed og rettigheder. I stedet tog de udgangspunkt i oplysningstidens vilje til at forny samfundet og om nødvendigt tvinge forandringerne igennem, også selvom nogle mennesker kom til at lide under dem. De greb tanken om, at folket var et stærkt fællesskab, som på vejen mod store mål havde ret til at rydde fjenderne af vejen. Både fjender inde i landet og uden for dets grænser. Disse ideologier skulle i løbet af det 20. århundrede vise sig at få langt flere millioner af menneskers død på samvittigheden, end den franske revolution havde.

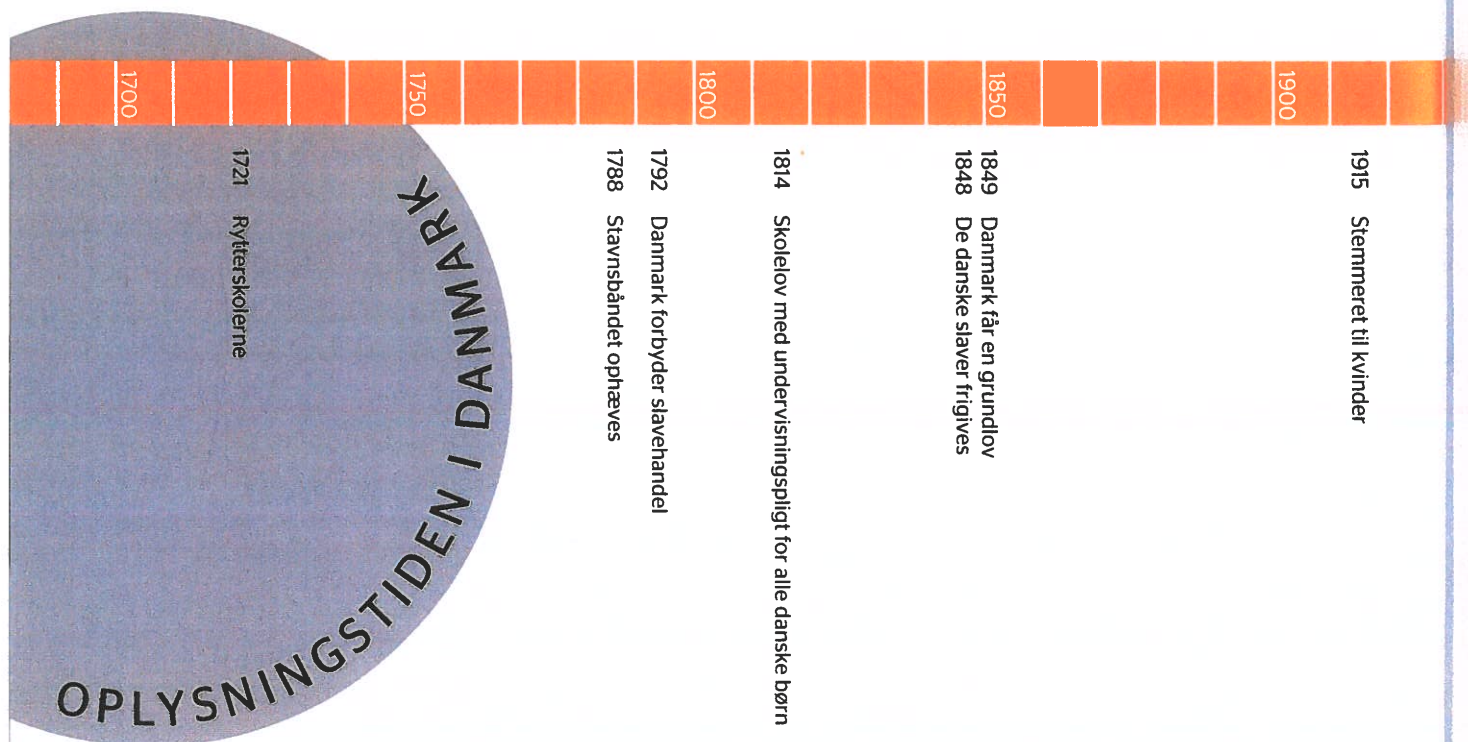
Forsiden af
Danmarks første
grundlov, som den
5. juni 1849 blev
underskrevet af
Frederik 7.

Immanuel Kant
(1724-1804).

Allerede i oplysningstiden var der nogle, som så denne fare. Den tyske filosof Immanuel Kant skrev i 1784 en artikel med titlen "Hvad er oplysning?" Hans svar på spørgsmålet var de to latinske ord "Sapere aude": Vov at vide. Kant mente, at et oplyst menneske skulle vove at bruge sin fornuft og viden uden at lade sig styre af, hvad andre måtte sige. På den måde kunne der sættes spørgsmålstejn ved religiøse holdninger, samfundets opbygning, og hvem der skulle have den politiske magt. Individets kritiske refleksion gav mulighed for at gøre op med fordomme, overtro og unødvendige traditioner. Mennesket skulle træffe beslutninger ud fra fakta, ikke vaner og fornemmelser.

Kants bøger om, hvordan mennesker kommer frem til viden om verden, og hvordan man kan svare på etiske spørgsmål ved hjælp af fornuft og ikke religion, kom til at præge europæisk tænkning. I artiklen "Hvad er oplysning?" skrev Kant imidlertid også, at der var fare for, at det kunne føre til det rene kaos, når alt lige pludselig kunne diskuteres og laves om. Det viste sig, at Immanuel Kants bekymring var helt berettiget.

KILDER

Kilde 1.1

Interview med Anders Stjernholm, formand for
Ateistisk Forening, *Kristeligt Dagblad*, 21. juni 2016

Ateister vil lære elever om både religion og oplysningstiden

Undervisningsministeren har åbnet for at gøre det obligatorisk at deltage i kristendomsundervisningen.

Så længe lignelsen om den barmhjertige samaritaner og andre kristne fortællinger dominerer, skal børn og forældre have lov til at vælge kristendomsundervisningen fra. Det mener Ateistisk Selskab.

– Vi er i princippet enige i, at børn ikke skal kunne fritages for bestemt undervisning i folkeskolen. Men vi kan godt forstå, at man gør det i dette tilfælde, hvor man har at gøre med en skævvreden størrelse, siger formand Anders Stjernholm.

I dag er kristendomsundervisning det eneste fag, elever kan fritages for. Men i et svar til Marie Krarup fra Dansk Folkeparti skriver undervisningsminister Ellen Trane Nørby (V), at hun er ”åben over for at se på mulighederne for en ændring af disse regler.”

Det skriver Altinget tirsdag. Marie Krarup siger til netavisen, at det er helt afgørende, at især muslimer lærer om kristendommen.

– Ja, muslimske børn skal lære om kristendommen. Ligesom kristne børn skal lære om islam, jødedommen og alle andre religioner, siger Anders Stjernholm, der ud over at være formand for Ateistisk Selskab er medlem af Alternativet.

Kristendomsundervisning er ikke et forkyndende fag. Målet med undervisningen er, at elever får viden om kristendom, de bibelske fortællinger og deres betydning for vores kultur. Først i syvende klasse bliver de øvrige religioner en del af undervisningen.

Kristendommen har haft større betydning for dansk kultur end andre religioner. Derfor er det i orden, at der bliver brugt mere tid på kristendommen i undervisningen. Men Bibelen og Jesus fylder alt for meget, mener Anders Stjernholm.

KILDEANALYSE

– Hvis vi underviste i dansk fodboldhistorie, ville Michael Laudrup fylde mere end Søren Colding. Det er helt fair. Men faget skulle ikke hedde Michael Laudrup-historie, siger han.

Børn skal undervises i idéhistorie, foreslår han. Tanker fra oplysningstiden og de politiske ideologier skulle være en del af undervisningen sammen med religion.

– Kristendomsundervisning kan ikke forklare børn, hvordan etik og moral er blevet formet i vores samfund. For det kan Bibelen ikke forklare, siger han.

– Vi skal undervise børn i vores komplette idéhistorie i stedet for at vælge nogle gamle historier til, siger han.

Kilde 1.2

Opslag om "Den kristne kulturarv",
fra www.danmarkskanon.dk

I 2016 satte kulturminister Bertel Haarder gang i en diskussion af, hvilke samfundsværdier, traditioner og bevægelser det danske samfund er formet af og fælles om – og hvad der er værd at tage med ind i fremtidens samfund. Der kom forslag ind fra mange forskellige privatpersoner, skoleklasser, politikere og organisationer. Et udvalg sorterede dem i 20 overordnede samfundsværdier. Blandt dem var "Den kristne kulturarv".

Den kristne kulturarv

Den evangelisk-lutherske udgave af kristendommen, som kom til Danmark med Reformationen i 1536, har haft afgørende betydning for udviklingen af det danske samfund og dets værdigrundlag.

Selvom det kun er et mindretal af befolkningen, der går regelmæssigt i kirke eller opfatter sig som troende i traditionel forstand, er det store flertal af befolkningen medlemmer af folkekirken og benytter den til at ramme livets store begivenheder ind. Højtider som jul og påske er desuden traditioner, der fejres af en stor del af befolkningen, uden at de nødvendigvis tillægges en strengt religiøs betydning. Folkekirken spiller således en stor rolle for opfattelsen af det folkelige fællesskab. Det natio-

nale træk ved kirken kan ses som en styrke for fællesskabsfølelsen, men kan samtidig udgøre et problem i et samfund, der rummer mennesker med anden kristen identitet eller andre religioner, eller som ikke har nogen religion.

Den danske folkekirke bygger på nogle tilsyneladende paradokser. På den ene side er folkekirken som en af de få kirker i Europa knyttet til staten gennem grundloven, selvom den er uafhængig af den. På den anden side er den danske stat sekulær, og dens love bygger ikke på nogen kirkelig eller religiøs autoritet. På baggrund af denne sontring mellem stat og kirke i Danmark er det ikke velset at bruge religiøse argumenter i en politisk debat, ligesom det ofte vækker modstand, når præster udtaler sig politisk fra prædikestolen. Samtidig præger folkekirken og kristendommen dog det danske samfunds institutioner, som når Folketingets åbning fejres med en gudstjeneste, eller når skoler tager eleverne med i kirke til jul.

I Danmark er det enkelte menneskes tro en privatsag, og religionsfriheden er sikret i grundlovens paragraf 67. Bestemmelsen sikrer således religionsfrihed, men ikke religionslighed. Men den rummer en anerkendelse af værdien af religiøs tro.

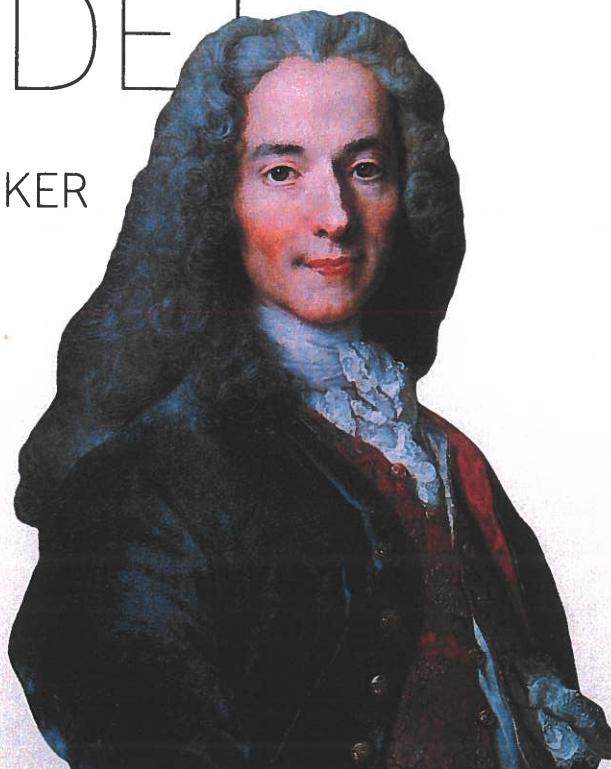
Derfor er den kristne kulturarv vigtig for fremtiden:

Selvom den protestantiske kirkes budskab og rolle i samfundet i dag er anderledes end tidligere, vil den kristne tradition stadig have betydning for det danske samfunds værdigrundlag. I lighed med andre religiøse traditioner kan den være en kilde til det enkelte menneskes livsmening, identitet og etiske orientering. Samtidig giver religionsfriheden den enkelte ret til at have sin egen tro.

VIDENSKABEN OG STANDS- SAMFUNDET

BORGERNE OG DE NYE TANKER

Den franske filosof
og forfatter Voltaire
(1694-1778).

En dag i december 1755 kunne borgerne i København læse, at Portugals hovedstad, Lissabon, var blevet ramt af jordskælv, brand og oversvømmelse. Der stod i avisen, at 50.000 mennesker var blevet dræbt. Den pietistiske præst og digter Hans Adolph Brorson skrev et digt om den rystende nyhed, hvor han gav udtryk for, at jordskælvet var Guds straf for portugisernes syndige liv.

Den franske forfatter Voltaire skrev også et digt om katastrofen. Han kunne godt give den danske præst ret i, at der fandtes en Gud – men han nægtede at tro, at det var Gud, som lavede jordskælv for at straffe mennesker. Voltaire var præget af en ny måde at forstå Gud på, som kaldtes *deisme*. Ifølge denne tankegang havde Gud godt nok skabt verden, men siden da trukket sig tilbage og ladet naturlovene styre den.

Måske skulle jordskælvet derfor forklares på en helt anden måde? Immanuel Kant foreslog, at årsagen til jordskælv kunne være ændringer i store underjordiske huler, fyldt med gas. Den teori viste sig sidenhen at være forkert, men den var et forsøg på at forklare katastrofen alene ved hjælp af naturvidenskaben.

Portugals statsminister satte gang i undersøgelser, som skulle indsamle informationer, der kunne gøre byens indbyggere klogere på årsagen til og konsekvenserne af katastrofen. Han beordrede derefter, at byen skulle genopbygges på en måde, så den bedre kunne modstå jordskælv i fremtiden.

Diskussionen om jordskælvet i Lissabon viste, at naturvidenskabens måde at forklare verden på blev mere og mere udbredt blandt byernes veluddannede borgere. De var villige til at tænke nyt og stille kritiske spørgsmål. Men hvorfor bredte de tanker sig netop i 1700-tallet? Vi kan finde en forklaring ved at se på, hvordan Europas samfund var bygget op i oplysningstiden – og hvordan de ændrede sig.

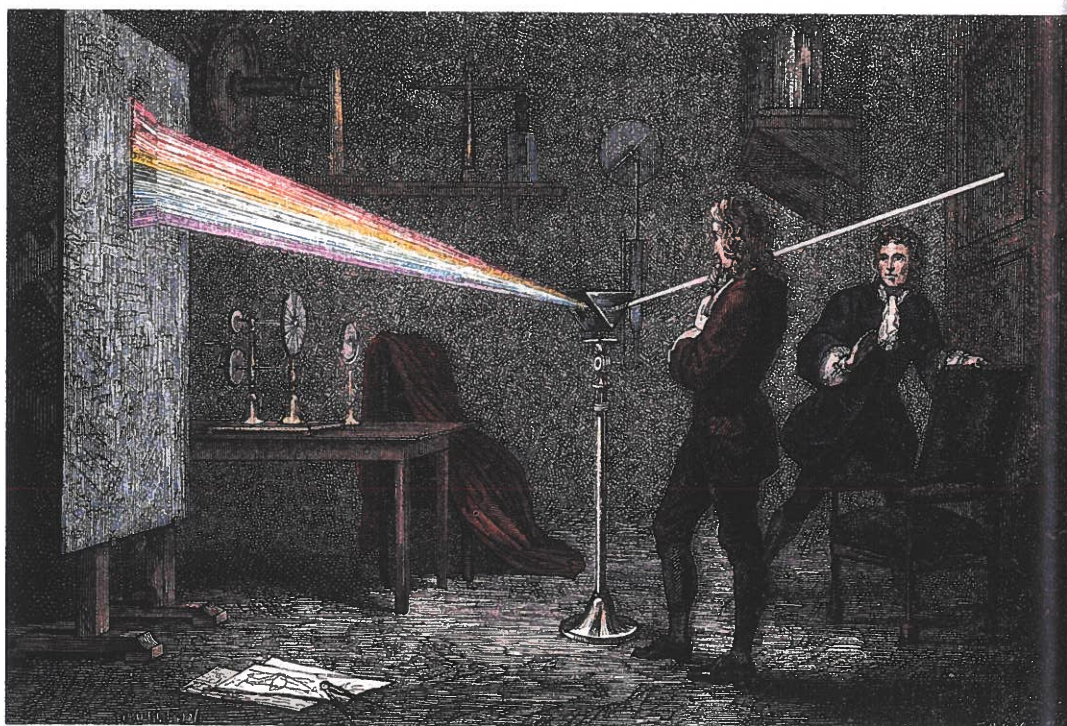
1. Hvordan forklarede Brorson jordskælvet i Lissabon?
2. På hvilken måde var Kant og Voltaire uenige med Brorson?
3. Hvad var i standssamfundet afgørende for et menneskes liv?
4. Hvad var forskellene mellem borgernes liv og livet i de andre samfundsgrupper?
5. Hvorfor var borgerne mere indstillede på at tænke nyt end de andre samfundsgrupper?

MENS DU LÆSER

Kobbergraving
fra 1755 af jordskæl-
vet i Lissabon, der
dræbte omkring
50.000 mennesker.

Isaac Newton
(1643-1727) havde
stor betydning for
naturvidenskabens
udvikling. Han
mente, at viden
måtte baseres på
observationer, i
dette tilfælde af
lysets brydning
gennem et prisme.

Standssamfundet

Mens Voltaire og Kant tænkte over jordskælvet i Lissabon, levede hovedparten af befolkningen, dvs. bønderne og de fattige, deres liv uden at tænke nærmere over, at det foregik i oplysningstiden.

Frankrig kunne ligesom mange andre europæiske lande kaldes et standssamfund. Hvilken stand man blev født i, var i høj grad afgørende for ens liv. Der var tre stænder: Førstestanden var præster og munke i kirken. Andenstanden var de adelige, som havde arvet jord, fornemme titler, skattefrihed og retten til at være tæt på kongen fra deres forfædre. Disse to stænder blev kaldt de privilegerede stænder, fordi de havde flere rettigheder og muligheder end resten af befolkningen.

Langt de fleste mennesker hørte nemlig til det, der blev kaldt tredjestanden. En stor del af dem var bønder. Mange af dem ejede deres egen jord, men skulle betale afgifter og skatter både til kongen, kirken og adelen. Men der boede også mange andre og ofte fattige mennesker på landet, som ikke havde egen jord og derfor måtte håbe på at kunne finde arbejde hos andre.

I byerne var der mange fattige mennesker, som måtte sulte, når de ikke kunne finde arbejde. Men der var også et borgerskab, som levede mere trygt. De fleste af dem var jævne mennesker, der ernærede sig som håndværkere, småhandlende og lønarbejdere. Men der fandtes også en elite af rige borgere, som tjente godt på at være jurister eller måske embedsmænd for kongen eller ved at drive banker, handel eller andre virksomheder.

Historiesyn:

en grundlæggende opfattelse af historien - herunder, hvad der får historiske begivenheder til at ske - og dermed også en holdning til, hvad der er vigtigt at beskæftige sig med.

Idealistisk historiesyn:

Det er idealerne, drømmene og visionerne om et bedre liv og et bedre samfund, som ændrer historien, fordi idealistiske og heltedige mennesker kæmper for dem.

Materialistisk historiesyn:

Mennesker er ikke først og fremmest optaget af visioner og idealer, men af at få opfyldt deres materielle, grundlæggende behov i livet. Samfundet ændres, fordi grupper kæmper med hinanden om at opfylde deres behov.

IDEALISTISK OG MATERIALISTISK

HISTORIESYN

Det franske stands-
samfund. Tegning
fra 1789.

I standssamfundet hang individets rettigheder nøje sammen med, hvor man var placeret i samfundet. Hvis man ville opnå flere rettigheder, end man var født med, skulle man altså ændre sin position i samfundet. Det var meget vanskeligt.

I 1780'erne var der mange og synlige spændinger mellem stænderne i Frankrig. Adelen prøvede at klemme flere afgifter ud af bønderne, og kongen prøvede at klemme skatter ud af adelen. De veluddannede borgere ville gerne konkurrere med adelen om at få vellønnet arbejde hos kongen. Adelen ville gerne forhindre dem i det. De fattige var fortvivlede over, at brødet blev dyrere og dyrere. De fik også sværere og sværere ved at finde arbejde, fordi befolkningstallet steg. Det var ikke så mærkeligt, at oplysningstidens forfattere var optaget af, hvordan samfundet skulle

indrettes. Der var mange utilfredse mennesker.

Spændinger og utilfredshed havde der været mange gange før i historien. Det nye var, at der i løbet af 1700-tallet var opstået en stor gruppe af veluddannede, velstående og ambitiøse borgere, som ved at arbejde for kongen havde vænnet sig til at have indflydelse i samfundet – og gerne ville have mere. Det var fra dette borgerskab, at langt de fleste af oplysningstidens videnskabsmænd, filosoffer, forfattere og nye politikere kom. Voltaire kom fra en familie af købmænd. Immanuel Kants far var sadelmager, men han fik selv lov at studere på universitetet allerede som 16-årig, fordi han var enestående intelligent. For Kant og resten af borgerskabet var uddannelse og viden vejen frem i verden, en måde hvorpå man kunne ændre sin position i standssamfundet.

Det var ikke så mærkeligt, at borgerne godt kunne lide oplysningstidens liberale tanker om rettigheder, folkets indflydelse på magten, frihed til at tænke nyt og muligheden for drive forretning og tjene penge, uden at staten blandede sig. Det var tanker, som ville kunne give dem nye muligheder og et afgørende forspring i konkurrencen med de adelige jordejere om magt og indflydelse.

KILDER

Kilde 2.1 (uddrag)

Immanuel Kant: "Hvad er oplysning?", 1784

Oplysning er menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed. Umyndighed er manglen på evne til at bruge sin forstand uden en andens ledelse. Selvforskyldt er denne umyndighed, når årsagen til den ikke ligger i forstandens mangler, men i manglende beslutsomhed og mod til at bruge den uden en andens ledelse. Sapere aude! Hav mod til at bruge din egen forstand! er altså oplysningens valgsprog.

Dovenskab og fejhed er altså årsagerne til, at så stor en del af menneskene, efter for længst fra naturens side at være erklæret fri for fremmed styrelse, alligevel gerne forbliver umyndige livet igennem, og til at det er så let for andre at opkaste sig til deres formyndere. Det er så bekvemt at være umyndig. Hvis jeg har en bog, der har forstand for mig, en sjælesørger, der har samvittighed for mig, en læge, der afgør diæten osv., så behøver jeg jo ikke selv at ulejlig mig. Jeg behøver ikke at tænke, når jeg bare kan betale; andre vil overtage den kedelige bestilling for mig ...

Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?

Immanuel Kant

Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbst verschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Unvermögen, sich seines Verstandes ohne Leitung eines andern zu bedienen. Selbst verschuldet ist diese Unmündigkeit, wo die Ursache derselben nicht am Mangel des Verstandes sondern der Entschliefung und des Muthes liegt. Sapere aude! Habe Muth, dich deines eigenen Verstandes bedienen! ist also der Wahlspruch der Aufklärung.

Indledningen
til Kants tekst:
"Beantwortung der
Frage: Was ist Auf-
klärung?", 1784.

KILDEANALYSE

II

ARVEN FRA OPLYSNINGS- TIDEN

]

M
to
ra
o
k
ti
ic
s

c
k
k
f

g
e
f
l
i

c
c
i
c

I 2012 kunne danskerne gå i biografen og se filmen *En kongelig affære*, der handler om oplysningstiden med kærlighedshistorien mellem den tyske læge Johann Friedrich Struensee og dronning Caroline Mathilde som omdrejningspunkt. Det var en spændende fortælling. De to hovedpersoner var sympatiske og smukke. Desuden havde de en lang række synspunkter på livet og samfundet, som lignede dem, de fleste af os har i dag: troen på det enkelte menneskes ret til at gribe ud efter lykken og friheden; retten til selv at bestemme, hvad vi vil tro på; tilliden til, at videnskaben vil skabe en bedre verden – kort sagt: oplysningstidens idealer. På skurkenes side stod magthaverne, adelen, de religiøse og modstanderne af videnskaben.

Filmens store helte var de franske oplysningsfilosoffer, fx Rousseau og Voltaire. De kom fra den del af den vestlige verden, hvor kritikken af kristendommen var hårdest. Der var ganske vist også forfattere og politikere i oplysningstiden, som havde en mere positiv holdning til religion, fx i England og USA, men de kom ikke med i filmen.

Struensee kom fra den voksende gruppe af borgere, som gjorde karriere gennem uddannelse og ved at arbejde for enevældens konger. Filmen skildrer ham som fortaler for frihed til bønderne, ytringsfrihed og det enkelte menneskes ret til at få en fair retssag og ikke blive udsat for tortur.

På den måde er "En kongelig affære" et eksempel på historiebrug: Den siger noget om oplysningstiden, men handler i høj grad også om, hvad filmens skabere vil sige os om verden og livet i dag. For mange af de tanker og idealer, som filmen skildrer, at Struensee havde, er stadig til diskussion.

"En kongelig affære" gør nok Struensees fjender til større modstandere af oplysningstidens tanker, end de i virkeligheden var. Filmen peger dog også på, at ikke alle Struensees handlinger og ideer var lige heltemodige og rigtige.

1. Hvilken historie bliver fortalt i "En kongelig affære"?
2. Hvorfor er filmen et eksempel på historiebrug?
3. På hvilke måder har ideerne om demokrati og menneskerettigheder mødt modstand siden oplysningstiden?
4. Hvad viste Foa og Mounks undersøgelse fra 2018?

MENS DU LÆSER

Mads Mikkelsen
og Alicia Vikander i
filmen "En kongelig
affære".

Selvom han lavede mange fremsynede love, skildres han som noget mindre sympatisk, når det handlede om synet på afrikanere, og når det drejede sig om at bruge barske midler for at beholde sin magt.

Selvom "En kongelig affære" dermed gør oplysningstidens historie mere sort-hvid, end den nok egentlig var, peger den alligevel på, at oplysningstidens tanker er nemmere at føre ud i livet i teori end i praksis. Det ser vi fx, når det drejer sig om udviklingen af demokratier.

Demokratier i Europa

I løbet af 1800-tallet lykkedes det gradvist at skabe demokrati i en del europæiske lande. Undtagelsen var i første omgang Rusland, hvor socialismens ideal om lighed endte i et kommunistisk, udemokratisk styre.

Samtidig med at demokratiet spredte sig i Europa, spredte nationalismen sig også. Den var en væsentlig årsag til udbruddet af 1. verdenskrig, hvor industrialiseringens, videnskabens og teknologiens fremskridt blev brugt til at slå mennesker ihjel i større tal, end man tidligere havde set.

Da 1. verdenskrig sluttede, blev der flyttet mange landegrænser i Europa. Der opstod nye stater, og mange af dem var demokratier. Des-

Under den kolde krig var Europa delt i et demokratisk Vesteuropa og et kommunistisk Østeuropa. Da Berlinmuren i 1989 kunne passeres frit, var det tegn på, at en ny tid var på vej.

værre var det i en række tilfælde kun en kort fornøjelse. Diktaturer, fascisme og nazisme dukkede op mange steder med stærke ledere i spidsen. En række af de udemokratiske magthavere bukkede dog under i 2. verdenskrig, og i 1948 vedtog FN verdenserklæringen om menneskerettigheder. Det skete i et håb om, at de skulle gælde i hele verden, men sådan er det desværre aldrig blevet. Da 2. verdenskrig sluttede, blev en stor del af landene i Østeuropa til kommunistiske samfund, hvor regeringerne ikke lagde vægt på menneskerettigheder og demokrati.

Da den kolde krig sluttede i 1989, blev mange af disse østeuropæiske lande tilsyneladende med ét slag forandret til demokratier. Men i de senere år har vi kunnet se eksempler på, at de dominerende partier i lande som Rusland, Polen og Ungarn har ændret lovgivningen, så befolkningens rettigheder bliver omgået eller taget fra dem, fx hvad angår pressefrihed.

Har demokratiet en fremtid?

Samfundsforskerne Roberto Stefan Foa og Yascha Mounk undersøgte i 2018 europæernes og amerikanernes opbakning til demokratiet ved hjælp af data fra undersøgelsen World Values Survey. De fandt frem til,

Ungarns premierminister, Viktor Orbán, og Ruslands præsident, Vladimir Putin, ser sig selv som ledere af demokratier, men kritiseres begge for bl.a. at indskrænke pressefriheden.

Gilets Jaunes Infos
@giletsjaunesinfos

Startside

Opslag

Videoer

👍 Synes godt om 🔔 Følg 🗑 Del ...

Besøg gruppe

💬 Send besked

Symbolerne fra den franske revolution lever videre. Bevægelsen "De gule veste" brugte fx Marianne med den røde hue, da de i 2019 demonstrerede imod den franske regerings økonomiske politik. Sammenlign med Delacroix's originale billede på side 63.

at jo yngre man er, jo mere er man tilbøjelig til at mene, at demokrati er en dårlig måde at styre et samfund på. Hvis man spørger de amerikanere, som er født efter 1980, har cirka 25 % det synspunkt. I Europa er det 13 %.

Hvad vil folk så i stedet? I USA svarer en tredjedel af befolkningen, at de gerne vil have en stærk leder, som ikke tager hensyn til resultaterne af demokratiske valg.

Modsætningerne fra oplysningstiden lever videre. Vil den vestlige verden have mere orden eller mere frihed? Er det demokrati og rettigheder, vi er på vej imod? Eller længes vi efter en ny Robespierre eller Napoleon, som med fast og brutal hånd kan rydde sine politiske modstandere af vejen og angive retningen imod, hvad han mener er et bedre samfund og en lysere fremtid?

Oplysningstidens idealer og symboler er stadig relevante i dag. I 2019 gik tusindvis af franskmænd på gaden for at demonstrere imod regeringens økonomiske politik. De brugte revolutionens symboler flittigt. Både i Frankrig og i alle andre lande diskuteres ligestilling mellem kønnene stadig. Vi er ikke færdige med at tale om ytringsfrihed, pressefrihed, magtens tredeling og andre grundlæggende principper for retsstatens indretning. Det er værdier, som hele tiden er til debat og hele tiden er under angreb. Derfor er arven fra oplysningstiden vigtig.

KILDER

Kilde 11.1

Christian Monggaard: "Det er bare en fed historie",
Information, 28. marts 2012

Og det var en af grundene til, at Nikolaj Arcel ville lave 'En kongelig affære', en film om Struensee, Caroline Mathilde og Christian 7. Også selvom det var vanskeligt at finansiere den og få historiens mange tematikker til at føje sig sammen til en naturlig helhed ...

"Der var nogen på Zentropa, som på et tidspunkt i processen sagde til mig, at 'der er jo nok en grund til, at den her film aldrig bliver lavet.' Hvor jeg så sagde til mig selv, 'kraftedeme nej'. Jeg VIL bare lave den," siger han.

Og det er der flere grunde til, forklarer instruktøren, som er fascineret af historien om den korte periode i Danmarks historie, 1769-72, hvor oplysningsmanden og nytænkeren Struensee med sine mange reformer af stat og land udvirkede, at resten af Europa beundrende kiggede mod det lille, ubetydelige land mod nord, der indtil da havde været et forholdsvis lukket diktatur. Struensee begyndte som Christian 7.s livlæge, men endte som hans eneste fortrolige og Danmarks egentlige regent – en rolle, som ikke interesserede den labile konge – og samtidig Caroline Mathildes elsker. Samtidig gjorde han sig upopulær blandt de adelige, hos kirken og folket og endte med at blive halshugget, blot 34 år gammel.

"Det er bare en fed historie," siger Arcel.

"Jeg elsker de karakterer, jeg elsker det politiske i historien. Oplysningstiden, det moderne, logik, det rationelle og frihed kontra konservatisme og fundamentalisme. Og så havde jeg lyst til at lave en kærligheds-historie. Jeg kan godt lide store kærlighedsfilm, *Jane Austen*, *Borte med blæsten*, *Den engelske patient*. Jeg elsker melodrama og umulig kærlighed, og blandingen af de to ting, det politiske og kærlighedsaffæren, gjorde, at det var den perfekte film for mig at lave. En kærlighedsfilm, et politisk

drama og et historisk drama – så får man virkelig opfyldt mange af sine ønsker på én gang.”

Samtidig kunne Nikolaj Arcel se tydelige paralleller mellem dengang og nu.

”Da Heisterberg og jeg skrev filmen, var det en klar kommentar til Danmark i dag,” siger han.

”Jeg føler, at det er lidt ligesom under Guldberg og kompagni (kongens rådgivere og ministre før Struensee og livlægens banemænd, red.). Det er de stærke kræfter, som prøver at holde fast i, hvordan det var engang. Struensee repræsenterer alle de nye ting, og de bliver også bare heglet ned i dag. Der er ikke plads til det nye og visionære ...”

Dronningens breve

Arcel har følt et ansvar for at fortælle historien så godt og rigtigt som muligt og brugte sammen med Heisterberg mange måneder på at læse alt det historiske materiale, ikke bare om tiden og hoffet, men også om samtidige tænkere som Rousseau og Voltaire, der inspirerede Struensee, og Caroline Mathildes breve, der giver et noget andet indtryk af den unge dronning end megen tidligere historieskrivning.

”Vores store inspirationskilde var en bog, der er udgivet med hendes rigtige breve, som hun skrev til sin familie rundt omkring i verden,” siger Nikolaj Arcel om den unge dronning – blot 15 var hun, da hun rejste fra England til Danmark for at blive gift – der i filmen spilles af svenske Alicia Vikander.

”Hun er lynende intelligent, super skarp, humanist, har stor eventyrlyst og rejselyst og kan skrive på tre sprog. De breve er virkelig fascinerende. Her er sgu en tøs, der kan noget, og det fascinerede os enormt. I et af sine breve skriver hun, da hun ankommer til Danmark, at ’danskerne behandler ikke de fattige godt nok’.“

”Historieskrivningen har i en årrække beskrevet hende som en bimbo. Men det var hun ikke. I forhold til den moderne fortolkning af Caroline Mathilde og hendes forhold til Struensee er jeg slet ikke i tvivl om, at hun har været med til at diskutere tingene og skubbe til Johann.”

Nikolaj Arcel beskriver Struensee (spillet af Mads Mikkelsen) som politisk naiv, en amatør, der ikke vidste, hvordan han skulle spille spillet.

Kilde 11.2

Bent Blüdnikow: "Den sande historie om Struensee og dronningen", *Berlingske.dk*, 10. april 2012

Rigsarkivets brandaktuelle udstilling "Struensee – Kærlighed, Vanvid, Idealisme" tegner et nuanceret billede af begivenhederne, der endte med dronningens landsforvisning og elskerens henrettelse

Filmen om Struensee og dronning Caroline Mathilde, *En kongelig affære*, har været en stor publikumssucces, og hos mange har den sikkert sat fantasierne i gang med at spekulere over, hvordan virkeligheden mon var for 1700-tallets hovedpersoner i dramaet. Var Struensee virkelig lige så lækker som Mads Mikkelsen, og havde han og Caroline Mathilde virkelig hed sex, mens den stakkels Christian VII blev en kastebold mellem stridende fraktioner på slottet?

Man kan komme et væsentligt skridt nærmere på virkeligheden ved at besøge Rigsarkivets udstilling om Struensee og Caroline Mathilde, der netop er åbnet i Rigsarkivets bygning i Christian IV's proviantgård ud mod Det Kongelige Biblioteks have

Her kan man se de tænder, som blev taget ud af Struensees og Brandts hoveder lige efter halshugningen. Temmelig morbidt og chokerende. Men her ligger de altså. I filmen får vi ikke et korrekt indtryk af scenens brutalitet. Man ser blot Struensee lægge hovedet på blokken, men i virkeligheden blev Struensees og Brandts højre hånd hugget af før henrettelsen og efter halshugningen, og deres kroppe blev parteret og lagt på hjul og stejle, mens en større menneskemængde med både børn og voksne så på. Der findes et farvelagt kobberstik af scenen, som gengives på udstillingen.

Ingen dokumentation for tortur

Udstillingen viser forhørsprotokollen over Struensee. Efter seks ugers arrest tilstod han det meste. I filmen ser man ham tortureret i fængslet, men der er overhovedet ingen dokumentation for, at det skete. Men det var heller ikke nødvendigt, for indiciene for hans skyld var stærke. Også Caroline Mathilde tilstod forholdet til Struensee, men forhørsprotokollen går ikke i detaljer med hendes side af sagen.

Filmen skildrer Struensee som en oplysningsidealist, der ville folket det bedste. Over for ham har filmen tegnet et mørkt billede af en forsumpet og reaktionær adel. De fleste historikere vil protestere mod det sort-hvide billede, og Struensee var slet ikke så folkelig, som filmen angiver. Således lod han sig ophøje til greve, og Rigsarkivet viser adelsprotokollen med hans fine farvelagte våbenskjold. Det samme våbenskjold blev smadret af bødlen efter Struensees henrettelse, men her kan man altså se den oprindelige tegning.

Blandt genstandene fra forhøret er dronningens pikante strømpebånd. De ligger nu i montren og er vidnesbyrd om, at Struensees og dronningens forhold må have været temmelig hedt. Hun fik i hvert fald disse strømpebånd af Struensee, og de blev fremlagt under forhøret af hende og altså bagefter bevaret som dokumentation. Hvor må hun have lidt under dette krydsforhør.

Kongen som tegner

Den mentalt skrøbelige Christian VII havde det heller ikke nemt. Vi har ikke meget skriftligt bevaret fra ham, men han tegnede en smule. Han efterlod sig således tegninger af dronning Caroline Mathilde, Struensee og Brandt. Han skrev ved tegningen, at Struensee var en stor mand, og ved Brandt, at han var en fin, vild mand.

Under tegningen tilføjede han, at han gerne ville have reddet Struensee og Brandt, men at enkedronning Juliane Marie og hendes søn, arveprins Frederik, ikke ville. Filmen har digtet ret frit i sagen om henrettelsen. Der var således intet dobbeltspil, som filmen påstår, hvor præsten lovede, at de ville blive benådet på selve skafottet ...